

A Magyar Tudományos Akadémia elnökei és főtitkárai

*Szerkesztette
Szilágyi Adrienn*

MTA HUN REN

Budapest, 2023

*A kötet a Magyar Tudományos Akadémia és Könyvtára alapításának 200 éves
évfordulója, az MTA200 ünnepi programsorozata keretében, az Akadémia támo-
gatásával jelent meg.*

© Szilágyi Adrienn, 2023

© Szerzők, 2023

© Magyar Tudományos Akadémia, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2023

ISBN 978-963-416-384-8

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás,
valamint a fordítás jogát, az egyes tanulmányokat illetően is.

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia és a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Nyomdai előkészítés: HUN-REN BTK Történettudományi Intézet

Tudományos Információs Osztály

Vezető: Kovács Éva

Olvasószerkesztő: Bardi Erzsébet, Kovács Éva

Képszerkesztő: Kocsis Gabriella

Tördelés: Demeter Gitta

Nyomdai munka: Pauker Holding Kft., Budapest

Felelős vezető: Strausz Éva

Trefort Ágoston

Trefort

A kulturális innováció irányítója és az emlékbeszédek specialistája

Trefort Ágoston rövid ideig volt a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, elsősorban mint vallás- és közoktatásügyi miniszter, nagyszabású reformok megvalósítójaként írta be magát a hazai kultúra és tudományfejlesztés történetébe. Személyes barátait és elvbarátait követte az Akadémia élén, s mintegy előkészítette az első természettudós, Eötvös Loránd elnökségét, akinek pályáján már nem a politika, hanem a szaktudomány élvezte az elsődleges preferenciát.¹

TÖRTÉNELMI ÉS KÖZGAZDASÁGI ÉRDEKLŐDÉSE

Trefort családja belga származású volt, apja megyei seborvosként dolgozott Homonnán. Ott született idősebb fia, Ágoston is 1817. február 7-én, aki helyi,

Homonna, 1817. február 7.

Budapest, 1888. augusztus 22.

1885. május 28. –
1888. augusztus 22. †

I/5. Biczó Géza:
Trefort Ágoston
1893

majd eperjesi és sátoraljaújhelyi iskolákba járt, s a német mellett megtanult szlovákul, magyarul és latinul, később pedig az angol, a francia és az olasz nyelvet is elsajátította. 1831 nyarán, a kolerajárvány idején teljesen árván maradt, öccsével együtt Csáky Petronella grófnő viselte gondját. A bölcséleti tanfolyamot Egerben és Pesten végezte el, majd a jogi fakultásra iratkozott be, egyre többet olvasott, szépirodalmat, történeti, filozófiai és politikai munkákat. Jurátusként ismét Eperjesre került a Kerületi Táblához. Befejezve tanulmányait 1836 tavaszán nagy európai utazásra indult, eljutott Észak-Európába és Oroszországba is. Úti élményei ihlették első publikációit.²

Az ügyvédi vizsga után fogalmazó gyakornokként helyezkedett el a Kamaránál, de nem kötötte le a hivatali munka, hamarosan az alkotó értelmiségi életformát választotta. Tagja lett a Casinónak, barátságot kötött Lukács Móriccral, Szalay Lászlóval és báró Eötvös Józseffel, akik újabb olvasmányokkal bővítették szellemi látókörét. Kezdeményezte a Pesti Műegylet megalakítását (1839), Szalay jogtudományi szakfolyóiratába, a *Themis* harmadik füzetébe az oroszországi zsidóemancipációról írt cikket. Barátaival a külföldi tudományos eredményeket szemlélő folyóiratot indított, de a *Budapesti Szemlének* (1840) csak két kötete jelent meg.³

A pályakezdő Trefortot a szépirodalom és a képzőművészet mellett elsősorban a történelem és a közgazdaságtan érdekelt. Az *Elmélkedések a történettudományról* (*Társalkodó*, 1839) című rövid írásában a történettudománytól azt várta, hogy adatközlés helyett a „nép”, a társadalom egészének történetét dolgozza fel, beleértve a nem magyar népek történetét is. Kedvelte François Mignet, Adolphe Thiers és François Guizot műveit, de a legnagyobb hatást Thierry történetírása gyakorolta rá. *Thierry Ágoston* címmel (*Társalkodó*, 1839) a magyar közönségnek is bemutatta őt, mint aki a néptömegek történelmével kívánja megismertetni olvasóit. A *Társalkodóba* írt többi cikkében az európai polgárosodással foglalkozott (*A polgárisodásról; Kelet befolyása az európai polgárisodásra; A népvándorlásokról*).⁴ Később a centralista *Pesti Hírlapban* rendszeresen ismertetett történeti munkákat, így Thomas Babington

Macaulay esszéit, Thiers, Friedrich Schlosser és Louis Blanc könyveit.⁵

Trefort történet szemléletére erősen hatottak azok a szerzők, akik a harmadik rend, illetve a polgárság történeti szerepét hangsúlyozták. Ugyanakkor a régi nemességgel, arisztokráciával, rendi világgal kritikus volt. Maga is érzett késztetést a történetírásra, az angol forradalomról gyűjtött anyagot, kézírata azonban lakásával és könyvtárával együtt Pest bombázásakor megsemmisült. Csak *Az angol alkotmány kifejlődéséről* (1845) című cikke jelent meg a *Pesti Hírlapban*, amelyben az angol parlamentarizmus kialakulását mutatta be, amely szerinte nagy hatást gyakorolt a modern politikai viszonyokra. Ennek az előzményeit, a normann hódítástól a forradalomig tartó periódust dolgozta fel korábban a *Budapesti Szemlében* közölt írásában (*Pillantások az angol alkotmány kifejlésének történetére*, 1840), s a *Szemlébe* írt másik tanulmányában (*A bírhatási jogról Magyarországon*, 1840) is megmutatkozott történeti érdeklődése.⁶

Első publikációinak másik meghatározó tematikája a közgazdaságtan volt. Ezen a területen is elsősorban friss olvasmányaira hagyatkozott. Meglehetősen korán felvette az állam szerepvállalását is, úgy a gazdaságban, különösen a vasutak megvalósításában, mint a szociális kérdések kezelésében. A *Budapesti Szemlében* közölt nagy tanulmányában (*Az anyagi érdekekről*, 1840) a fejlett nyugat-európai országok és az Amerikai Egyesült Államok példáján vázolta a gazdasági modernizáció folyamatát, főként az infrastrukturális fejlesztések és az iparosodás hatásait, de mérlegelte a hazai fejlődés lehetőségeit is.⁷

Eötvös és Trefort 1841-ben sikertelenül próbáltak *Pesti Havi Irat* címmel folyóiratot indítani, ezért Trefort Kossuth *Pesti Hírlapjában* publikált gazdasági tematikájú cikkeket. Az úrbéri megváltások fedezésére, illetve hitelintézetek felállítására többféle tervet is közölt a *Hírlap*, amelyeket Trefort sorra kritikusan szemlélzett, s figyelmeztetett a fedezetlen bankjegykibocsátás inflációs veszélyeire, s többször leszögezte, hogy addig nem lehet földhitelintézetet alapítani, amíg az ösiséget el nem törlik. A kérdéssel önálló röpiratban (*Bankügy*, 1842) is foglalkozott.⁸

A TUDÓS TÁRSASÁG TAGJA

Értekezéseit, tudományos teljesítményét a Tudós Társaság is elismerte, s az 1841. szeptember 3-i nagygyűlésén a törvénytudományi osztály levelező tagjává választotta. Ajánlója a régi barát, Pulszky Ferenc volt, de csatlakozott hozzá Eötvös József, gróf Károlyi György, gróf Andrássy György, Fáy András, Balogh Pál, Kiss Károly és Nagy János. Székfoglaló előadását 1841. december 6-án tartotta *A nemzeti gazdaságnak rendszerei* címmel, amelyben sorra ismertetett a merkantilizmust, a fiziokratizmust és a szabad kereskedelmi rendszert, azok eredményeivel és hibáival együtt. Az utóbbi irányzatot ért kritikák közül List elméletével foglalkozott részletesen, akinek frissen megjelent könyvét egy új korszak nyitányának nevezte.⁹

Trefort néhány kisgyűlésen és az éves nagygyűléseken is megjelent, s az ország népesedéséről, illetve a hitbizományokról kiírt pályázatok bírálatában is közreműködött. Időközben átkerült a törvénytudományi osztályra, s részt vett az 1848. márciusi rendkívüli ülésen, amelyen az Akadémia üdvözölte a sajtószabadságot és a politikai fordulatot. Továbbá tagja lett annak a választmánynak, amely a testület belső reformját dolgozta ki.¹⁰ A büntetőjogi reformbizottságban folyó munkálatok idején Eötvös és Szalay révén Deák Ferencsel és Klauzál Gáborral is megismerkedett, s a jogügyi irodalomban is elmélyült. Az 1843–1844. évi diétán Zólyom szabad királyi város követeként próbálta támogatni a liberális ellenzékét.¹¹

Trefort és elvbarátai úgy gondolták, hogy a lényeges változásoknak a társadalomban kell lejátszódnia. Tudományos ismereteik alapján a társadalmi folyamatok tervezhetőségét vallották, felismerték a természettudományok jelentőségét, a tudományok differenciálódását, új diszciplínák kialakulását, s azonosultak a szakszerűség követelményeivel. A centralisták nemcsak a tudománynak szántak társadalomformáló szerepet, hanem a szélesebb közönségnek szóló politikai publicisztikának is. Amikor Szalay László 1844 nyarán Kossuthtól átvette a *Pesti Hírlap* szerkesztését, megkezdtek reformkoncepciójuk kifejtését. Racionalista-konstruktivista liberalizmusuk jegyében egy jogegyenlőség-

gen alapuló „középosztályi”, polgári társadalom igényével léptek fel, ezért élesen bírálták a rendi maradványokat, a nemesi kiváltságokat és az azt védelmező megyei intézményeket.¹²

Trefort a centralista *Pesti Hírlap* egyik legszorgalmasabb publicistája lett, vezércikkeiben sürgette az örökváltást, a kárpótlás kifizetésére hitelintézetet, illetve állami segítséget igényelt. A hitelbiztonság növelésére minden megyében telekkönyvi hivatal felállítását javasolta, s egyértelműen kiállt az iparfejlesztés mellett. Értekezéseiben és cikkeiben olykor politikai reformokat is felvetett, főként a városi szavazatok növelését és a felelős parlamentáris kormány bevezetését szorgalmazta.¹³

POLITIKAI FORDULAT, EMIGRÁCIÓ ÉS A HALLGATÁS ÉVEI

1847 tavaszán feleségül vette Rosty Ilonát, akinek nővére, Ágnes már Eötvös felesége volt. Az év végén megszületett a Trefort házaspár első lánya, akit még négy lány és egy fiú követett. Az 1847–1848-as országgyűlés közeledtével cikksorozatban foglalta össze a legfontosabb reformnézeteit (*Legközelebbi földadatunk*, 1847). Az országgyűlés alatt cikkeivel támogatta Széchenyi vasúti koncepcióját, és a vukovár–fiumei vasút gyenge pontjait fessegette. Az alkotmányos fordulat után a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium államtitkára lett Klauzál Gábor mellett. Az első népképviselői választásokon szülővárosában, Homonnán nem, csak Pest terézvárosi kerületében jutott mandátumhoz. A miniszterek lemondása után államtitkárként ő vezette minisztériumát, amikor azonban polgárháború kirobbanásától tartott, Eötvössel együtt szeptember végén elhagyta az országot.¹⁴

Treforték az emigráns éveket Münchenben és Salzburgban töltötték, s csak egy hosszabb nyugat-európai utazás után, 1850 őszén tértek haza. A külföldi utazások később is fontosnak bizonyultak életében. Itthon egy politikai röpirattal szólott hozzá a Habsburg Birodalom jövőjét érintő vitához (*Értekezés az eszközökről, melyekkel a for-*

radalom befejezhető az osztrák birodalomban és Magyarországon, 1850), egyébként nem írt, de továbbra is sokat olvasott. Trefort családjával Békés megyei birtokain telepedett le, amelyeket sikertelenül próbált jövedelmezővé tenni. Az ötvenes évek végén a Békés Megyei Gazdasági Egyesület életre hívásával kezdett újra a közélet felé orientálódni. Az alkotmányos rend és a törvényhatóságok visszaállítása után, 1860. december 11-én megválasztották a megye első alispánjává, majd a gyomai kerületben az új országgyűlésre, ahol Deákot támogatta. Ekkor már kiállt a '48-as törvények mellett, de szorgalmazta a nemzetiségekkel történő megegyezést is.¹⁵

Eötvössel már 1864 tavaszától tervezték, hogy lapot indítanak kiegyezési koncepciójuk kifejtésére. Az 1865. július 3. és 1866. június 25. között megjelenő *Politikai Hetilap*ban Keleti Károllyal a közgazdasági rovatot vezette, s a lapba főként gazdasági tartalmú cikkeket írt, akárcsak korábban a *Pesti Napló*ba. Sürgette a megegyezést Ausztriával, s úgy látta, hogy igazán a közgazdasági kérdések rendezésén múlik az ország jövője. Az 1865-ben megnyílt országgyűlésen ismét a gyomai kerület képviselőjeként vett részt, szaktudását elsősorban a kiegyezési tárgyalások gazdasági vonatkozásaiban kamatoztatta. Hivatalt nem szívesen vállalt, inkább az alföldi vasút megvalósításán dolgozott tovább, amely 1871-re készült el. Tagja lett a delegációnak, de 1869-ben Gyomán már nem választották meg, csak egy időközi választáson Pápan sikerült bejutnia a parlamentbe. Felesége 1870-ben bekövetkezett halála után Pestre költözött, az 1872-es választásokon már Sopronban szerzett mandátumot, ahol négy választáson is sikeresnek bizonyult.¹⁶

ÉLÉNKÜLŐ AKADÉMIAI TEVÉKENYSÉGE

Trefort az ötvenes években nem vett részt a korlátozott feltételek közt működő Akadémia munkájában, személyesen csak 1859-től látogatta az üléseket, többek közt meghallgatta a tiszteleti taggá választott Lukács Móric székfoglalóját. A tudományterületek elkülönülését és fejlődését

szolgálták az osztályokon belül ekkoriban létrejött állandó szakbizottságok. Az 1860-ban alakult statisztikai bizottságnak hamarosan ő is tagja lett. A bizottság nagyobb teret kívánt biztosítani a nemzetgazdasági szempontoknak, ezért 1872-ben nemzetgazdasági bizottsággá alakult át.¹⁷

A hatvanas években aztán megélénkült akadémiai tevékenysége, főként emlékbeszédekre specializálódott. Az elsőt 1862. február 3-án Alexis de Tocqueville, a nemzetkére nagy hatást gyakorló államtudós felett tartotta, akinek felismerte igazi érdemét, hogy a demokratizálódás folyamatát történetfilozófiai szinten is értelmezte. Hosszan ismertette fő művét, *A democratia Amerikában* (1835, 1840) című könyvét, ugyanis Trefortot igazán a szabadság és az egyenlőség kapcsolata, a forradalmak okai és következményei érdekelték. Széles körű műveltségét kamatoztatva 1862. március 3-án egy másik jelentős kortársra, Thomas Babington Macaulay-ra emlékezett, akinek történetírása egyesítette a festői képalkotást és a tárgyszerűséget. Kiemelte politikai érdemeit is, mert szerinte igazán abban mutatkozott meg erkölcsi bátorsága. Az Akadémia 21. ünnepi „közülésén”, 1863. január 17-én hangzott el emlékbeszéde Jakob Philipp Fallmerayer, bizánci történelemmel foglalkozó német tudósról, aki részt vett a frankfurti parlament munkájában, s írásaiban az újabb orosz bizantinizmussal szemben lépett fel. Egykori miniszteréről, Klauzál Gáborról 1866 szeptemberében nem az Akadémián, hanem a Békés Megyei Gazdasági Egyesületben emlékezett meg. Barátságuk ellenére nem is annyira Klauzál személyiségét elevenítette meg, hanem inkább a reformkorra és 1848-ra emlékezett.¹⁸

Az akadémikus Trefort azonban a társadalomtudományokat sem hanyagolta el. 1862. novemberi felolvasásán Wilhelm Heinrich Riehl művelődéstörténeti munkáinak ismertetésével jelezte azokat az eredeti szempontokat, amelyek alapján a német szerző bemutatta kora társadalmát. Bár Trefort nem azonosult Riehl nézeteivel, mégis inspirálva érezte magát arra, hogy kategóriáit továbbgonddalva vázlatos képet adjon a hazai társadalomról. 1863 februárjában itthon elsőként ismertette Henry Charles Carey társadalomtudományi munkáját.¹⁹

Az ismét munkába lendülő tudóst 1867. január 30-án tiszteleti taggá választották. Székfoglalóját 1867. március 4-én tartotta *Az 1848-diki törvények közgazdasági momentumairól*. Az előadás keveset foglalkozott az áprilisi törvényekkel, inkább az abszolutizmus idején történt végrehajtásuk hiányosságaival. Talán csak a kárpótlásról közölt némi gazdasági elemzést, egyébként programajánlás volt a hivatalba lépő új magyar kormány gazdaságpolitikusaiknak, így az értekezés kevés tudományos értékkel bírt. Hiába volt azonban az új megasztiztetés, Trefort aktivitása visszaesett. A régi barát, Eötvös József volt akadémiai elnök halálának egyéves évfordulóján, az 1872. február 2-án megrendezett emlékünnepségen az új elnök, gróf Lónyay Menyhért az őáltala írt szöveget használta fel ünnepi beszédében. 1872. szeptember 4-én Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszter lett Lónyay kormányában, így a hivatali teendők elvonták a tudományos munkától. Miniszterként kapcsolatban maradt az Akadémiával, ezt mutatja, hogy 1874-ben igazgatótaggá választották.²⁰

A KULTÚRPOLITIKA IRÁNYÍTÓJA

A vallás- és közoktatásügyi tárca vezetőjeként hallatlan nagy munkát végzett a hazai közoktatás és művelődés fejlesztéséért. A cselekvő politikusi szerep jobban is megfelelt habitusának. Hivatala elfoglalásakor az oktatás mindhárom szintjét egyformán fontosnak tartotta, alkotásai mégis inkább a közép- és felsőoktatás terén voltak igazán jelentősek. 1876. augusztus 21. és 1878. december 5. között földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter is volt, így az iparfejlesztésért közvetlenül is tehetett lépéseket. Minisztersége idején végig országgyűlési képviselő volt, Sopron városában négyszer szerzett mandátumot, majd 1884-ben Pozsonyban, 1887-ben pedig Budapesten a IV. kerületben.²¹

Már közel egy évtizedes miniszteri múltta tekintett vissza, amikor Trefort kezdett visszatérni az akadémiai fórumokra. Előbb megjelentette emlékbeszédeit, székfoglalóit és felolvasásait (*Emlékbeszédek és tanulmányok*, 1881), majd zömmel reformkori írásaiból egy gyűjteményes

kötetet publikált (*Kisebb dolgozatok az irodalom, közgazdaság és politika köréből*, 1882). Az *Almanachok*ban 1882-től az „államtudományok tudora”-ként szereplő miniszter a régóta húzódó főrendiházi reformról is kifejtette erősen konzervatív véleményét, sokban megegyezően a később meghozott törvénnyel. A forradalmak utáni Trefort írásaiiban jóval megértőbb volt az arisztokráciával, és a demokratikus törekvésekkel szemben inkább már a rend megőrzését tartotta fontosabbnak.²²

Az 1882. június 4-i ünnepi „közülésre” régi barátja, Lukács Móric feletti emlékbeszédre kérték fel. Felelevenítette pályájuk közös állomásait, mégis inkább a reformkor közhangulatába, korviszonyaiba vezette vissza hallgatóit. Maga kezdeményezte, hogy Eötvös halálának évfordulóján, az 1883. január 29-i összes ülésen felidézze az egykori barát emlékét. Fő művét, az *Uralkodó eszméket* a magyar nyelven írt legjobb államtudományi munkának tartotta. Trefort most is pontos és értő olvasatát nyújtotta a tárggyul választott könyvnek, s közvetítette annak lényegi gondolatát, hogy a modern államok szerepe a szabadság kiteljesítése, de a hatalmi koncentráció veszélyével szemben védelemre is szükség van. Az Akadémia megbízásából elnök elődjéről, Lónyay Menyhértről is emlékbeszédet tartott az 1885. május 31-i ünnepi „közülésen”. Bár kapcsolatuk szintén baráti volt, kevésbé ütött meg személyes hangokat, inkább tényszerűen ismertette Lónyay pályájának fontosabb eseményeit, és részletesen foglalkozott a ki egyezési tárgyalásokon betöltött szerepével.²³

AZ AKADÉMIA ELNÖKE

Trefortot a politika elterelte a szaktudomány művelésétől, így sem történetíróként, sem közgazdászként, sem pedig a politikatudományok terén nem vált a professzionális tudomány képviselőjévé. Az Akadémia mégis elnöki pozícióval tisztelte meg, ezzel folytatta azon elnökök sorát, akik politikusként kerültek a testület élére, ugyanakkor megtörte azt a sorozatot, hogy a másodelnök lépjen elődje helyére. 1885. május 28-án a 45. nagygyűlésen válasz-

tották meg 48 szavazattal, amit aztán Ferenc József 1885. június 11-én erősített meg. A betegség miatt távol lévő másodelnököt, Pauler Tivadar jogtudóst aznap a II. osztály tiszteleti tagjává választották, egyébként az elnökválasztáson ő is kapott három szavazatot, Ipolyi Arnold – a művészettörténet egyik úttörője – pedig kettőt. Az 1885. május 31-i nyilvános ülésen Pulszky Ferenc, a legrégebbi tiszteleti tag mondta el az ünnepi nyitóbeszédet, Trefort pedig elnök elődjéről emlékezett meg. A főtitkár, Fraknói Vilmos az éves jelentést ismertető beszéde végén, Eötvös József tevékenységét is felidézve, utalt a kultuskormányzat és az akadémiai elnöki pozíció ismételt egyesítésére.²⁴

Trefort a rutinos főtitkárral, Fraknóival dolgozott együtt, másodelnöke és miniszterháza, Pauler azonban a következő év tavaszán elhunyt, így az 1886. évi nagygyűlésen Stoczek József mérnököt, a Műegyetem tanárát, a III. osztály elnökét választották másodelnökké. Trefort megválasztását követően rendszeresen megjelent és elnökölt az igazgatótanácsban, illetve a nagygyűléseken és az összes üléseken, csak 1888. január végétől kezdett azokról elmaradni. Amikor először foglalta el az igazgatótanács elnöki székét, a tagok támogatását kérte az Akadémia vagyoni helyzetének javításához, amellyel azonban nem volt túl nehéz feladata, mert korábban Lónyay Csengery Antallal együtt rendezte az anyagi kérdéseket. Elnöksége idején az Akadémia vagyona évről évre gyarapodott. Tudóstársai előtt elnökként először 1885. október 5-én jelent meg, megköszönte a bizalmat, és jelezte, hogy elődei nyomdokán kíván haladni. Mivel a magyar nyelv használata általánossá vált, ezért a tudomány fejlesztésére helyezte a fő hangsúlyt, sőt azt is kijelentette, amit persze a nyilvános üléseken nem, hogy az Akadémiának nem hivatása a szépirodalmi művek ösztönzése. Határozottan elkötelezte magát a természettudományok fejlesztése mellett, s a tudományoknak kiemelten fontos szerepet tulajdonított a polgárosodás előmozdításában, a nyugati fejlődési minták követésében.²⁵

Ezeket a gondolatokat fejtette ki 1886. május 9-én első nyilvános elnöki beszédében is. Áttekintette az Akadémián művelt tudományterületeket abból a szempontból, hogy mennyiben járulhatnak hozzá a közösségi élet erősítéséhez, fejlesztéséhez. Most is a természettudományokat emelte ki, mint amelyek átformálják az emberek gondolkodását, megalapozzák a gazdaság fejlődését, és a higiénia, a közegészségügy javításával közvetlenül is hatnak az életfeltételekre. Az általa is nagyban fejlesztett egyetemi oktatás és az egyre inkább szakosodó tudományos társulatok mellett továbbra is fontosnak tartotta az Akadémiát, mint olyan intézményt, amely a tudományt önmagáért műveli. A kultúrában rejlő erő gondolatát fűzte tovább 1887. május 15-én második nyilvános megnyitó beszédében. A folyamatosan fejlődő nyugat-európai nemzetek mintájára a magyaroknak is minden erejükkel erkölcsi, szellemi és gazdasági színvonaluk emelésére kell törekedniük, hangoztatta.

A nemzet történelmének kulturális és civilizációs szempontú áttekintésével is arra a következtetésre jutott, hogy kultúránk az európai kultúra része, s annak legfejlettebb változatait kell követniünk.

A tudományoknak és a kulturális nyitottságot képviselő Akadémiának ebben nélkülözhetetlen szerepet szánt.²⁶

Trefortot 1888. május 4-én a 48. nagygyűlésen egyhangúlag újra elnökké választották a következő hároméves ciklusra, annak ellenére, hogy betegeskedése miatt akkor már alig jelent meg az üléseken. Sajnos augusztus 22-én bekövetkezett halála megakadályozta, hogy hivatását folytassa. Utolsó közgyűlési beszédét meglehetősen meglepetéssel kezdte, amikor annak okát latolgatta, hogy miért lanyhult meg a közönség érdeklődése a tudományos fórum iránt. Tisztában volt azzal, hogy az Akadémia korábbi politikai szerepét elvesztette, s a nyilvánosság is számos intézménnyel bővült kezdeti működése óta, mégis előadásainak unalmasságát elsősorban a szellemi szabadság hiá-

nyának tudta be. Ez alatt saját okfejtése szerint a filozófiai szellem, a kritikai szellem hiányát értette, amely nélkül nincs tudományos vizsgálódás, szabad kutatás. A beszéd tágabb kontextusában azonban azokra a konzervatív támadásokra utalhatott, amelyek akkor már mind gyakrabban érték a tudományos fórumokat, főleg a természettudományok művelőit.²⁷

Az elnöksége alatt jelentős reformok nem születtek, csak kisebb ügyrendi változások, mint például a levelező tagok számának maximálása. Mint akadémiai elnök a könyvtári és a könyvkiadó bizottságot is vezette, illetve az Arany János Szoborbizottságot. 1886-ban a nemzetgazdasági bizottság elnöke lett, amely Kautz Gyula és Kőrösy József irányításával intenzív munkát végzett. A Széchenyi hagyatékának kiadására kiküldött bizottságnak is elnöke lett, bár a történettudományt épp arra ösztönözte volna, hogy lépjen túl az anyaggyűjtésen.²⁸ 1887-ben megjelentette emlékbeszédeinek legfrissebb darabjait (*Újabb emlékbeszédek és tanulmányok*), 1888-ban pedig beszédeiből és leveleiből adott közre egy válogatást (*Beszédek és levelek*).

1885-ben, akadémiai elnökké választásának évében három olyan francia történetíróról tartott emlékbeszédet, akiknek könyvei fiatal korában nagy hatást gyakoroltak rá. A publicista és történetíró Mignet életművéből a forradalomról írt munkáját emelte ki, amellyel szerinte megalkot-

ta annak legendáját, és amelyet Thiers még tovább fokozott. Trefortot egész pályája során foglalkoztatta a forradalmak megértése, mert az emberiség végzetének tartotta, hogy a forradalmak ellenforradalmakat szülnek, azok pedig újabb forradalmakat. Thiers műveivel nemcsak a forradalom legendáját mélyítette el, hanem a császárság kultuszát is megalkotta. Pályájának tragikus vonását épp abban látta, hogy politikusként azon eszmék ellen kellett küzdenie, amelyeket történetíróként vallott. Nem úgy azonban Guizotnak, akinek elvei szerinte a legszorosabb összhangzásban voltak politikai cselekedeteivel. Guizot európai és francia civilizációtörténeteit nem is történetírói, hanem történetbölcseleti munkáknak tartotta. Úgy látta, hogy történetírásában elvek és eszmék ütköznek össze, amelyeket történeti szereplők képviselnek, akik viszont hatnak az eseményekre.²⁹

Trefort akadémiai szerepléseinek fókuszában láthatóan az emlékbeszédek álltak. A nagy műveltséggel, nyelvtudással és rendkívüli olvasottsággal rendelkező, egyébként gyakorlatias politikus felolvasásai alkalmával azt tette, amit talán a legjobban szeretett, olvasmányairól beszélt, nemcsak bemutatta azokat, hanem tovább is gondolta fejtegetéseiket, vagyis a szó klasszikus értelmében bölcsekedett.

Miru György

JEGYZETEK

- 1 Zárug: *Tudós-politikusok kora*.
- 2 Barsi (ford.): *Trefort önéletírása*, 11–34.; Trefort: *Emlékbeszédek*, 283–322.; Mann: *Trefort*, 7–11.; Fenyő: *A centralisták*, 126–131.
- 3 Barsi (ford.): *Trefort önéletírása*, 34–43.; Trefort: *Kisebb dolgozatok*, 6–12.; Mann: *Trefort*, 11–15., 19–20., 26.; Fenyő: *A centralisták*, 114–120., 125–126., 130., 139–147., 160–189.
- 4 Trefort: *Kisebb dolgozatok*, 13–20.; Mann: *Trefort*, 13.; Fenyő: *A centralisták*, 70–71., 127–128., 131–133.
- 5 Trefort: *Kisebb dolgozatok*, 25–96.; Mann: *Trefort*, 24–25., 39–40.; Fenyő: *A centralisták*, 72–73., 282.
- 6 Barsi (ford.): *Trefort önéletírása*, 52–54., 57.; Trefort: *Emlékbeszédek*, 137–187.; Uő: *Kisebb dolgozatok*, XV–XVI., 99–108., 170–191.; R. Várkonyi: *A pozitivisták történeti szemlélete*, II. 183–184.; Mann: *Trefort*, 18–19., 25., 39–40., 41.; Fenyő: *A centralisták*, 168–170., 282., 332.
- 7 Trefort: *Kisebb dolgozatok*, 116–169.; Mann: *Trefort*, 15–18., 25–26., 34–35.; Fenyő: *A centralisták*, 166–168., 208., 277.
- 8 Barsi (ford.): *Trefort önéletírása*, 44–47.; *Pesti Hírlap* 1841. augusztus 28. 585., szeptember 15. 626–627., október 23. 717–718., december 18. 851.; 1842. február 24. 131–132., május 12. 333.; 1843. március 23. 198–199.; Kautz: *A nemzetgazdasági eszmék*, 366–367., 388–393.; Mann: *Trefort*, 19–20., 28., 30–31., 36–37.; Fenyő: *A centralisták*, 252., 274–276.
- 9 Barsi (ford.): *Trefort önéletírása*, 45.; *MAÉ* 1 (1841) 98.; *A' Magyar Tudós Társaság' évkönyvei*, 6. Buda, 1845, 17.; Trefort: *Emlékbeszédek*, 257–282.; Kautz: *A nemzetgazdasági eszmék*, 358–359., 393.; Mann: *Trefort*, 21–22.; Fenyő: *A centralisták*, 89–91., 207–208.
- 10 MTA KIK KRKGY RAL 30/1842., 28/1846.; *MAÉ* 4 (1844) 198., 207., 213., 216., 223.; 7 (1847) 341–342., 399., 405.; 8 (1848) 77.; Szentgyörgyi: *Célkitűzések*, 30., 43.; Pach (főszerk.): *Másfél évszázad*, 32–33., 50.
- 11 Barsi (ford.): *Trefort önéletírása*, 45–46., 49–50.; Kautz: *A nemzetgazdasági eszmék*, 344., 379–381., 393–399.; Mann: *Trefort*, 23–24., 27.; Fenyő: *A centralisták*, 198–206., 222–229.
- 12 Kautz: *A nemzetgazdasági eszmék*, 383–384.; R. Várkonyi: *A pozitivisták történeti szemlélete*, II. 19–49., 163–187.; Pach (főszerk.): *Másfél évszázad*, 41–49., 65–70.; Kosáry: *A centralista Pesti Hírlap*; Mann: *Trefort*, 27–29.; Fenyő: *A centralisták*, 251–319.
- 13 Barsi (ford.): *Trefort önéletírása*, 50–51.; Kautz: *A nemzetgazdasági eszmék*, 399–411., 427–429., 444., 450.; Mann: *Trefort*, 29–39.; Kosáry: *A centralista Pesti Hírlap*, 767–768.; Fenyő: *A centralisták*, 276–280., 326–328.
- 14 Trefort 1848. február 20-i levele gróf Széchenyi Istvánnak. MTA KIK KRKGY K 209/19.; Barsi (ford.): *Trefort önéletírása*, 40–43., 46–50., 52–62.; Trefort: *Kisebb dolgozatok*, 271–290.; Mann: *Trefort*, 40–45.; Fenyő: *A centralisták*, 320–331., 343., 346–347., 367–372.; Fenyő: *A centralisták az 1848-as*, 10–11., 13., 18., 75–84., 125., 135., 145., 148–150., 152–154.
- 15 Barsi (ford.): *Trefort önéletírása*, 62–84.; Trefort: *Beszédek*, IV–VII., 357–371.; Kautz: *A nemzetgazdasági eszmék*, 544., 549–550.; Szalay: *Visszaemlékezés*, 35–38.; Mann: *Trefort*, 47–58.; Gángó: *Trefort Ágoston*, 187–188.; Trefort röpiratát közli uő: uo. 189–207.
- 16 Trefort 1865. február 2-i és április 2-i levele Ghyczy Kálmánnak. MTA KIK KRKGY Ms. 4852/187–188.; Trefort 1865. június 19-i és [1867.] április 7-i levele Lónyay Menyhértnek. Uo. Ms. 5305/100., Ms. 5305/99.; Trefort: *Kisebb dolgozatok*, 290–317.; Kautz: *A nemzetgazdasági eszmék*, 557–559., 565.; Szalay: *Visszaemlékezés*, 182–189.; Antall: *Eötvös József*; Mann: *Trefort*, 58–60., 62–67.
- 17 *MAÉ* 16 (1856) 622–623.; *MAÉrt.* 19 (1859) (Math. és Term. Oszt.) 80.; (Nyelv stb. Oszt.) 71., 131., 134., 136., 281–283., 526–527., 596.; Thirring: *Akadémiánk*, 48–51.; Szentgyörgyi: *Célkitűzések*, 45–64.; Fráter: *A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai*, 229–235.; Pach (főszerk.): *Másfél évszázad*, 87–89., 90–105., 122–123.
- 18 Trefort: *Emlékbeszédek*, 1–116.; Mann: *Trefort*, 61–62.
- 19 Trefort: *Emlékbeszédek*, 197–233.; Kautz: *A nemzetgazdasági eszmék*, 536.

- 20 MTAÉ 1 (1867) 45., 47., 89–93.; 4 (1870) 27.; 8 (1874) 118., 135–136.; MTA KIK KRKGY RAL 44/a.1868.; Trefort: *Emlékbeszédek*, 245–256.; Gángó: Trefort Ágoston és Lónyay Menyhért; Cieger: *Lónyay*, 463–470.
- 21 Mann: *Trefort*, 68–138.; Mann: *Kultúrpolitikusok*, 36–66.
- 22 Trefort: *Ujabb emlékbeszédek*, 137–163. Trefort saját előszavával adta ki a *Három beszéd a felsőház rendezéséről Thiers-, Royer-Collard- és Guizot-tól* (1883) című kötetet.
- 23 MTA KIK KRKGY RAL 1058/1881., 806/1882., 926/1884.; MTAÉ 15 (1881) 213.; 16 (1882) 169., 230.; 17 (1883) 16.; 18 (1884) 206.; 19 (1885) 143.; Trefort: *Ujabb emlékbeszédek*, 1–45., 121–136.; Gángó: Trefort Ágoston és Lónyay Menyhért, 206.
- 24 MTAÉ 14 (1880) 170.; 17 (1883) 104.; 19 (1885) 143., 147–148., 161.; MTAÉvk XVII/III. kötet. Bp., 1885. 1–4., 17.; Szentgyörgyi: *Célkitűzések*, 81., 84.; Pach (főszerk.): *Másfél évszázad*, 146–148.; Mann: *Trefort*, 126–127.
- 25 MTAÉ 19 (1885) 174–176., 190.; 20 (1886) 137., 143., 157.; Trefort: *Beszédek*, 187–191.; Pach (főszerk.): *Másfél évszázad*, 155–163., 176–180.
- 26 Trefort: *Ujabb emlékbeszédek*, 165–175., 230–235.; Pach (főszerk.): *Másfél évszázad*, 165.; Sőtér: *A sas*, 87–88.
- 27 MTAÉ 22 (1888) 118–119., 123.; MTAÉvk XVII/VI. kötet. Bp., 1888. 1–3., 10.; Szentgyörgyi: *Célkitűzések*, 85–86.; Pach (főszerk.): *Másfél évszázad*, 152–153., 157., 163.
- 28 MTAÉ 20 (1886) 158–159., 168., 170., 252–253.; 21 (1887) 244–245.; MTAÉvk XVII/IV. kötet. Bp., 1886. 13.; XVII/V. kötet. Bp., 1887. 9., 15–16.; XVII/VI. kötet. Bp., 1888. 6., 8.; Trefort: *Beszédek*, 189–190., 336–339., 350–354.; Szentgyörgyi: *Célkitűzések*, 82.; Fráter: *A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai*, 29–30., 44., 233., 304., 311.; Pach (főszerk.): *Másfél évszázad*, 144., 213–218.
- 29 Trefort: *Ujabb emlékbeszédek*, 47–120.; Trefort: *Emlékbeszédek*, 117–135., 189–196., 235–244.